

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Авельцова Вікторія Андріївна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м.Дніпро

У статті проведено теоретичний аналіз проблеми формування стресостійкості у дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану. Розглянуто основні психолого-педагогічні підходи до розвитку резильєнтності (життєстійкості) дітей, зокрема механізми емоційної саморегуляції, роль сімейного та освітнього середовища, значення соціальної підтримки дорослих. Визначено чинники, що впливають на здатність дітей долати травматичні події, серед яких – емоційний інтелект, самооцінка, прив'язаність і стиль виховання.

Особливу увагу приділено сучасним методам і засобам формування стресостійкості, зокрема арт терапевтичним, ігровим та тренінговим технологіям, спрямованим на зниження емоційної напруги й активізацію внутрішніх ресурсів дитини. Підкреслено важливість створення стабільного, підтримувального середовища в родині та закладі освіти як базової умови розвитку адаптивних механізмів.

На основі аналізу наукових джерел та практичного досвіду визначено ефективні психолого-педагогічні стратегії формування стресостійкості у дітей дошкільного віку, узагальнено напрями подальших досліджень у цій сфері та окреслено перспективи впровадження системних програм психологічної підтримки дітей в умовах війни.

Ключові слова: стресостійкість, резильєнтність, дошкільний вік, психологічна підтримка, емоційна саморегуляція.

Aveltsova V. Formation of stress resistance in preschool children under martial law conditions

The article provides a theoretical analysis of the problem of developing stress resistance in preschool children under martial law conditions. The main psychological and pedagogical approaches to the development of children's resilience are examined, including mechanisms of emotional self-regulation, the role of family and educational environments, and the importance of adult social support. Factors influencing children's ability to cope with traumatic

experiences are identified, such as emotional intelligence, self-esteem, attachment, and parenting style.

Special attention is paid to modern methods and tools for fostering stress resistance, particularly art therapy, play, and training techniques aimed at reducing emotional tension and activating children's internal resources. The importance of creating a stable and supportive environment within the family and educational institution is emphasized as a fundamental condition for the development of adaptive mechanisms.

Based on the analysis of scientific sources and practical experience, effective psychological and pedagogical strategies for developing stress resistance in preschool children have been identified, research directions in this field have been summarized, and prospects for implementing systemic psychological support programs for children in wartime conditions have been outlined.

Keywords: *stress resistance, resilience, preschool age, psychological support, emotional self-regulation.*

Постановка проблеми. Теперішні обставини в Україні стали важким випробуванням для всіх громадян, особливо для дітей, які найуразливіші до наслідків війни та можуть відчувати їхній вплив упродовж усього життя. В умовах воєнного стану розвиток стресостійкості набуває особливого значення, оскільки є запорукою подальшої адаптації, соціалізації та збереження психологічного здоров'я дитини. Стресостійкість допомагає запобігти виникненню дезадаптивних станів, що пов'язані з психоемоційним напруженням і травматичними переживаннями.

Одним із ключових завдань психолого-педагогічної науки та практики є розробка інноваційних підходів до формування та підтримки стресостійкості дітей, які зазнали впливу травматичних подій. Наукові дослідження підтверджують, що резильєнтність (життестійкість) – це якість, яку можна цілеспрямовано розвивати. Вивчення феномену резильєнтності дозволяє визначити внутрішні та зовнішні ресурси, що допомагають дитині пристосовуватися до складних умов життя, а також підвищують її здатність долати виклики воєнного часу.

Встановлено, що рівень життєстійкості тісно пов'язаний із такими психологічними характеристиками, як емоційний інтелект, самооцінка, впевненість у собі, здатність до саморегуляції, характер прив'язаності та якість дитячо-батьківських стосунків. Саме вони забезпечують дитині досвід безпеки, прийняття та підтримки.

Сучасні українські дослідники розробили низку програм, спрямованих на розвиток стресостійкості серед різних груп населення. Однак недостатньо вивченими залишаються специфічні механізми формування стресостійкості саме у дітей дошкільного віку – періоду, коли активно розвиваються емоційна сфера, базові моделі поведінки та соціальні навички.

Діти дошкільного віку часто мають низький рівень життєстійкості, обмежену здатність до саморегуляції, труднощі у взаємодії з соціальним оточенням. Це може призводити до відчуття тривоги, ізолюваності, дезадаптації та невпевненості у власних силах. Під впливом воєнних подій такі прояви посилюються, що підвищує потребу у цілеспрямованій психологічній допомозі.

Особливого значення набуває роль дорослих – батьків, вихователів, психологів, які створюють безпечне, стабільне та підтримувальне середовище. Саме довірливі взаємини, послідовність у поведінці дорослих і позитивний емоційний клімат є визначальними чинниками формування у дітей внутрішнього відчуття безпеки, впевненості та контролю над ситуацією.

У формуванні стресостійкості дітей важливо розвивати комунікативні навички, позитивну самооцінку, почуття гумору, оптимізм, а також здатність усвідомлювати свої емоції та цілі. Арттерапевтичні, ігрові, тренінгові методики, а також робота з батьками та педагогами є ефективними засобами активізації внутрішніх ресурсів дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування стресостійкості у дітей дошкільного віку набула особливої уваги у сучасній психології, педагогіці та нейронауках у зв'язку з підвищенням рівня психоемоційного навантаження, спричиненого соціальною нестабільністю та воєнними подіями. У наукових працях стресостійкість розглядається як інтегративна якість особистості, що забезпечує здатність ефективно діяти в умовах напруження, зберігати психічну рівновагу та конструктивно долати труднощі (О. Бондаренко, І. Бех, О. Кокун, С. Максименко, Т. Титаренко, Н. Пов'якель).

Дослідження феномену резильєнтності (життєстійкості) активно проводяться у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Так, Б. Циганенко, І. Приходько, В. Чернобровкін акцентують увагу на важливості розвитку внутрішніх ресурсів особистості для подолання наслідків стресу. Зарубіжні автори – Е. Вернер, Н. Гармеці, М. Раттер, К. Ройф, Е. Гротберг –

розкривають механізми формування резильєнтності у дітей, підкреслюючи значення сімейної підтримки, емоційного контакту та безпечного середовища для дитини.

Українські науковці (Т. Говорун, Л. Бурлачук, Н. Чепелєва, О. Сидоренко) досліджують вплив соціального оточення та сімейних взаємин на становлення особистісної стійкості в дитинстві. Зокрема, доведено, що стиль виховання, характер дитячо-батьківських стосунків та емоційний фон у родині безпосередньо впливають на здатність дитини долати труднощі й формують базову довіру до світу.

Питання розвитку стресостійкості дітей у кризових і травматичних ситуаціях висвітлено у працях В. Абрамової, Л. Карамушки, Г. Костюка, А. Фурмана. Автори зазначають, що ефективність подолання стресу у дітей значною мірою залежить від рівня емоційної стабільності дорослих, які їх оточують, а також від використання психолого-педагогічних

технологій, що сприяють саморегуляції, емоційному розвантаженню та розвитку позитивного мислення.

У сучасних дослідженнях (І. Булах, Н. Токарева, Ю. Гіпенрейтер) наголошується, що однією з ключових умов формування стресостійкості у дітей є розвиток емоційного інтелекту, адже здатність розуміти та контролювати власні емоції дозволяє дитині більш успішно долати травматичні ситуації. Значна увага приділяється також вивченню ролі гри, арт-терапії, казкотерапії та групових тренінгів як ефективних методів відновлення психологічної рівноваги та адаптації.

Проблема психологічної підтримки дітей у період воєнних дій відображена у роботах сучасних українських фахівців – О. Карабанової, Н. Лебедєвої, В. Панка, С. Балабанової, які розробляють практичні моделі психосоціальної допомоги дітям, що пережили травматичні події. Автори підкреслюють важливість створення стабільного емоційного середовища, підтримки віри у власні сили та формування позитивного бачення майбутнього.

Отже, аналіз наукових праць свідчить, що, незважаючи на значну кількість досліджень, проблема формування стресостійкості саме у дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану потребує подальшого поглиблення. Необхідним є комплексний підхід, який поєднує психолого-педагогічні, соціальні та сімейні чинники, а також розробка практичних технологій, спрямованих на розвиток внутрішніх ресурсів дитини та її здатності адаптуватися до змін.

Мета дослідження: аналіз теоретичних підходів та практичних аспектів формування стресостійкості у дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану, визначення ефективних психолого-педагогічних методів та засобів, спрямованих на зниження емоційної напруги й розвиток адаптивних механізмів у дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теперішні обставини в нашій країні – важке випробування для всіх громадян, а особливо дітей, що можуть відчувати їхні наслідки протягом усього свого життя.

З огляду на такі умови, розвиток стресотійкості стає ключовим фактором для подальшої адаптації та успішної інтеграції дітей дошкільного віку у суспільство. Стресотійкість запобігатиме ситуаціям, через які діти можуть зазнати станів, пов'язаних з хворобливими переживаннями. Тому значущим завданням для психолого-педагогічної науки та практики постає виявлення необхідних інноваційних підходів до розробки алгоритмів формування та підтримки стресотійкості у дітей, які пережили травматичні події.

Завдяки дослідженням було виявлено, що резильєнтність можна розвивати та підвищувати. Окрім цього, вивчення феномену резильєнтності дозволило розширити розуміння фахівців, які ресурси як зовнішні, так і внутрішні, допоможуть дітям пристосовуватися до життя, а також що дозволить підвищити їхню здатність до подолання викликів воєнного часу. Науковцями було встановлено, що існують чіткі зв'язки між рівнем життєстійкості та такими психологічними факторами, як-от емоційний інтелект, прояви копінг-стратегій, рівень і прояви самооцінки, впевненість у собі, стосунки з оточенням, тип прив'язаності та характер дитячо-батьківських стосунків, що надають перший досвід впевненої та життєстверджувальної позиції [1].

Протягом останніх років вітчизняними науковцями була запропонована велика кількість програм, що мають на меті надання допомоги різним групам людей у розвитку та відновленні стресотійкості. Така потреба різко зросла від початку воєнних дій на сході країни, а нова хвиля розпочалася, відколи в країні відбувається повномасштабна війна, наслідком чого стало суттєве погіршення психологічного здоров'я тисяч дітей [2]. Більшість із цих програм використовують технології, спрямовані

на підтримання загальної життєстійкості та соціально-психологічну реабілітацію особистості. Хоча увага до факторів та механізмів формування стресостійкості у дітей виявилася недостатньою.

Зазвичай у дослідженнях щодо розвитку дітей аналізують зовнішні фактори та причини, які стають чинниками порушення їхнього психічного здоров'я. Проте сучасна психологія та педагогіка першочергово акцентується на вивченні чинників, що захищають дитину від стресу і можуть запобігати порушенню її особистісного розвитку.

Особливо цікавим є питання про те, що саме зміцнює дітей, які адаптаційні можливості та внутрішні резерви допомагають їм успішно подолати складні ситуації, та які умови в оточенні дитини можуть сприяти її позитивному розвитку [6].

Травмувальні ситуації можуть бути чинниками різних реакцій у дітей: у деяких із них виникають порушення поведінки й навіть особистісного розвитку, водночас інші діти спроможні ефективно протистояти викликам та при цьому ще й зміцнювати власні внутрішні ресурси [4].

Як ми вже визначили, стресостійкість є феноменом, що ґрунтується на складній взаємодії численних факторів, як-от генетичні нахили, надбані риси й соціальна підтримка, які сприяють зменшенню ризиків виникнення психологічних травм, а також допомагають успішній адаптації дитини до критичних і стресових ситуацій. Тому принципами, що є базою відновлення дітей, варто вважати відчуття безпеки та розширення можливостей [5].

У дітей дошкільного віку спостерігається недостатній рівень життєстійкості, який визначається їхньою доволі низькою здатністю до саморегуляції поведінки, складностями у процесі сприйняття соціальних взаємин, що призводить до відчуття соціальної ізоляваності і з рештою, незадоволення власним життям. Описана категорія дітей може відчувати певні складності у процесі адаптації до змін соціального середовища,

особливо під час високо інтенсивних подій, на кшталт воєнних дій. В них виникають труднощі зі зміною звичок, звиканням до нових правил, режиму дня, а також з прийняттям нової соціальної ролі в новому оточенні [3].

Також зазначимо, що діти дошкільного віку мало здатні до того, аби брати на себе відповідальність і діяти в ситуаціях, що вимагатимуть планування, а також виконання рутинних дій, що створює додаткові труднощі під час виживання у складних стресових умовах.

Дітям дошкільного віку необхідні наступні «специфічні стратегії захисту під час екстремальних подій в умовах війни:

- 1) регуляція емоцій та почуттів;
- 2) прийняття ритуалів і стабільності (у дітей цієї категорії виявляється більша потреба структурування життя та ритуалів задля забезпечення стабільності й прогнозованості. З огляду на умови війни, це можуть бути ритуали, що пов'язані з відчуттям контролю над ситуацією та безпекою;
- 3) фокусування на конкретних діях;
- 4) прийняття допомоги й підтримки від оточення ;
- 5) уникання проблем (властива більша схильність до уникання проблем, аніж до активного їх вирішення)» [4].

Аналізуючи процес формування стресостійкості у дітей дошкільного віку, відмітимо важливу роль дорослих в процесі створення розвивального середовища, яке сприятиме активізації психологічних ресурсів дитини. Задля розвитку стресостійкості дитини вкрай важливо забезпечити позитивний психологічний клімат в родині, а також обрати конструктивний стиль виховання, яким користуються батьки. У стабільних, довірливих і щирих взаєминах в сім'ї, дитина захищена надійністю та послідовністю поведінки дорослих, які адекватно, чуйно

реагують на її нагальні потреби та сигнали, що своєю чергою стає вирішальним захисним фактором [3].

Психологічна підтримка дитини – одна з головних ознак конструктивного стилю виховання [2]. Це процес, під час якого дорослі вербально і невербально демонструють дитині віру в її сили та здібності, зокрема в те, що вона спроможна подолати життєві труднощі за підтримки тих, хто поряд та кого вона цінує. Тому, стресостійкість батьків є важливим фактором, що сприяє емоційному добробуту дитини.

Ще одним соціальним ресурсом дітей дошкільного віку є освітнє середовище, яке охоплює всіх дорослих, до яких діти мають можливість звернутися, аби отримати підтримку, пораду в різноманітних ситуаціях. Цей ресурс допомагає дитині подолати важкі ситуації та зберегти здатність позитивно розвиватися [4].

Соціальну підтримку можемо вважати одним з основних факторів, що впливають на стресостійкість дітей з особливими освітніми потребами й механізми її розвитку. Простір взаємин, безпосередніх стосунків з іншими, так званий обмін ресурсами створює сприятливе психосоціальне середовище для активізації компенсаторної функції в травмувальних ситуаціях.

Методами та засобами розвитку стресостійкості дітей дошкільного віку є створення: а) психолого-педагогічних програм, що спрямовані на зміцнення родини, сім'ї та дружніх стосунків; б) групових проєктів, що сприяють участі в них членів сім'ї та друзів-однолітків; в) позитивного виховного середовища, що сприяє дотриманню соціально прийнятних норм поведінки дитиною [9].

Комунікабельність дитини – фактор розвитку стресостійкості, який тісно пов'язаний з попереднім. Комунікабельність характеризується здатністю налагоджувати чи хоча б підтримувати контакт з людьми (зокрема незнайомцями), встановлювати дружні стосунки, продуктивно

взаємодіяти з однолітками та дорослими, знаходити конструктивне розв'язання конфліктів та керувати власними емоціями. Розвинуті комунікативні навички допомагають ефективно долати складні ситуації, адже сприяють зверненню про допомогу до дорослих та отриманню підтримки.

Отже, для розвитку комунікабельності як чинника розвитку резильєнтності, слід звернути увагу на такі методи та засоби, що розвивають соціальні навички та рефлексивні здібності дітей з порушеннями психофізичного розвитку: тренінги з комунікації та прийняття думки іншого, групові соціальні проекти, рольові ігри, театралізовані вистави [9].

Згідно з результатами досліджень, рівень стресостійкості визначає також позитивна, наближена до адекватної, самооцінка, яка формується під час спеціально організованого самопізнання дітей дошкільного віку, адже цей процес є досить складним для них [5].

Самопізнання – передумова для включення людини, що підростає, в соціум, формування адекватних взаємодій із суспільством, в результаті якого відбувається здобуття та накопичення індивідом уявлень про себе, іще формується оцінка фізичних даних, особистісних якостей, здібностей, умінь. Воно дає змогу дитині навчитися самоконтролю та самомотивації, повною мірою прийняти себе, всупереч всім складнощам, які зустрічаються [10].

З метою організації процесу успішного самопізнання, який забезпечує впевненість у власних силах і підвищує самооцінку, можна використовувати такі методи та засоби: навчання досвіду ефективного вирішення конфліктів та проблем, прийняття відповідальності, технік позитивного сприйняття дійсності, основам самодопомоги, виховання інтересу до власного внутрішнього світу [9].

Серед факторів, які визначають розвиток та підтримку стресостійкості більшість дослідників називають оптимізм і почуття гумору. Саме названі фактори допомагають людині у подоланні труднощів, впоратися із тривожними думками, страхами. Важливим показником стресостійкості або життєстійкості людини є вміння посміхатися в моменти небезпеки, здатність іноді посміятися над власними проблемами, знання про можливі невдачі й неприємності та прийняття цього факту, вміння програвати й не отримувати бажаного без відчаю та гніву, а також помічати позитивне навіть у неприємній ситуації, впевненість в тому, що все буде [1].

У розвитку оптимізму і почуття гумору можуть допомогти наступні методи та засоби: творчі проекти; ігри та тренінги, що сприяють розвитку почуття гумору; гумористичні методи, що допомагають боротися зі стресом; техніки позитивного мислення [2].

Однією з надскладних задач для дітей дошкільного віку є розвиток здатності знаходити сенс того, що з ними відбувається зараз, і мету, яка виходить за межі травмувальної ситуації. Вказаний фактор стресостійкості містить вміння ставити досяжні цілі й робити кроки щодо їхньої реалізації, а також розвиток впевненості в собі, у власній спроможності на щось впливати [4]. Усвідомлення цілей, здатність мріяти, уявляти майбутнє сприяє виникненню бажання діяти, а також подоланню тривоги.

Методами та засобами розвитку розглянутого фактора можуть бути: турбота про власне тіло і духовний розвиток; арттерапевтичні технології, що залучають дитину до спілкування з внутрішнім «Я», з природою та до творчої діяльності; турбота про рослини, тварин, інших людей [8].

Залучення соціально-психологічних ресурсів, активізація внутрішніх резервів та позитивних механізмів адаптації є ключовими факторами формування стресостійкості у дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану.

Отже, діти дошкільного віку можуть мати різноманітні порушення розвитку, що потребують індивідуальних підходів до їхнього розвитку та навчання. Формуванню стресостійкості у дітей дошкільного віку може сприяти використання різноманітних методів та засобів, що допоможуть підвищити самооцінку, навчитися керувати емоціями, розвинути комунікабельність, оптимізм та почуття гумору, а також у створенні умов для соціальної підтримки. Спрямований вплив на розвиток компонентів стресостійкості дітей дошкільного віку важливий для забезпечення якісної підтримки цієї категорії дітей на шляху особистісного становлення та успішної соціалізації в умовах воєнного стану.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, з'ясовано, що стресостійкість – це здатність до успішного подолання складних життєвих обставин та їхніх негативних наслідків. Розглянуто стресостійкість у трьох площинах: як рису особистості, яка являє собою відносно сталий набір якостей; як процес, що активізується як відповідь на складні, травмувальні, стресові події в житті людини; як адаптаційно-захисний механізм особистості, що дозволяє протистояти стресовим чинникам, адаптуватись після психотравми.

Розкрито особливості процесу формування стресостійкості дітей старшого дошкільного віку. Визначено внутрішні та зовнішні захисні фактори стресостійкості. Серед внутрішніх виокремлено: оптимізм, самооцінку, адаптивність, мотивацію, емоційний інтелект, комунікабельність. До складу зовнішніх захисних факторів входять: родина, оточення, педагоги, психолог. Ці складники є ресурсом утворення резильєнтності. Тобто формування стресостійкості дитини – це підвищення її індивідуального ресурсного потенціалу, а також здатність найближчого оточення захищати її від впливу несприятливих факторів. Сформована стресостійкість є чинником психічного здоров'я особистості.

Доведено, що діти дошкільного віку можуть мати різноманітні порушення розвитку, які потребують індивідуальних підходів до їхнього розвитку та навчання. Формуванню стресостійкості у дітей дошкільного віку сприяє використання різноманітних методів та засобів, спрямованих на розвиток адекватної самооцінки, контролю над емоціями, комунікабельності, оптимізму та почуття гумору, а також на створення умов для соціальної підтримки. Спеціальний вплив на розвиток компонентів стресостійкості дітей дошкільного віку має важливе значення для забезпечення якісної підтримки цієї категорії дітей на шляху особистісного становлення та успішної соціалізації в умовах воєнного стану.

Таким чином, формування стресостійкості у дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану є актуальною науковою та практичною проблемою, що потребує системного підходу, залучення соціально-психологічних ресурсів, а також створення сприятливих умов для емоційного, когнітивного й особистісного розвитку дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григор'єва А. Г. Внутрішньосімейні чинники розвитку резилієнс у дітей молодшого шкільного віку. Київ : КМА, 2020. 112 с.
2. Gura T., Roma O. Children's play during wartime in Ukraine from the preschool teacher's perspective. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2024. No. 5 (56). P. 45–52. URL: https://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/296447
3. Хараджи М. В., Борисенко Ю. С. Дослідження тривожності в дітей старшого дошкільного віку в період воєнного стану. *Ментальне здоров'я*. 2025. №3. С. 25–34.
4. Козлюк О. А., Руденко Н. М. Особливості розвитку тривожності дошкільників у системі дитячо-батьківських взаємин. *Проблеми сучасної*

психології: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 56–68.

5. Костенко Н., Азаренко Н. Арт-терапія як засіб творчого та емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2025. 87 с.

6. Role of parent-child relationships in ensuring children's psychoemotional resilience during war. Digital Library NAES of Ukraine. 2025. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735217>

7. Semenova N., Semenov O. Preschool Education and War: New Strategies and Challenges for Inclusion. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2025. Vol. 12. No. 3. P. 37–51. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/jpnu>

8. UNICEF Ukraine. Building resilience of children affected by war in Ukraine: The “2 by 2” model for Early Childhood Education. Київ : UNICEF, 2024. 68 p. URL: <https://www.unicef.org/ukraine>

9. Чекстере О. Ю. Життестійкість молодших школярів під час війни. *Українська школа в контексті війни: психологічні проблеми* : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 5 травня 2025 року) / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. С. 150-157.

10. Чекстере О., Пророк Н. Resilience of junior schoolchildren in the third year of war. In: *Débats scientifiques et orientations prospectives*. VII конф. Paris, 20 вер. 2024. Paris–Vinnytsia : La Fedeltà & UKRLOGOS Group, 2024. P. 266–270.

REFERENCES

1. Hryhor'yeva, A. H. (2020). Vnutrishn'osimeyni chynnyky rozvytku rezyliyens u ditey molodshoho shkil'noho viku. [Intra'-family factors of

resilience development in primary school children]. Kyiv : KMA [in Ukrainian].

2. Gura, T., & Roma, O. (2024). Children's play during wartime in Ukraine from the preschool teacher's perspective. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 5(56), 45–52. Retrieved from: https://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/296447 [in English].

3. Kharadzhi, M. V., & Borysenko, Yu. S. (2025). Doslidzhennya tryvozhnosti v ditey starshoho doshkil'noho viku v period voyennoho stanu [Study of anxiety in older preschool children during martial law]. *Mental'ne zdorov'ya –Mental health*, 3, 25–34 [in Ukrainian].

4. Kozliuk, O. A., & Rudenko, N. M. (2017). Osoblyvosti rozvytku tryvozhnosti doshkil'nykiv u systemi dytyacho-bat'kivs'kykh vzayemyn. [Features of anxiety development in preschoolers within the system of child-parent relationships]. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats*. Kamianets-Podilskyi , 56–68 [in Ukrainian].

5. Kostenko, N., & Azarenko, N. (2025). Art-terapiya yak zasib tvorchoho ta emotsiynoho rozvytku ditey doshkil'noho viku. [Art therapy as a means of creative and emotional development of preschool children]. Kharkiv : KHNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].

6. Role of parent-child relationships in ensuring children's psychoemotional resilience during war (2025). Digital Library of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine [in English].

7. Semenova, N., & Semenov, O. (2025). Preschool education and war: New strategies and challenges for inclusion. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, 12(3), 37–51. Retrieved from: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/jpnu> [in English].

8. UNICEF Ukraine (2024). Building resilience of children affected by war in Ukraine: The “2 by 2” model for Early Childhood Education. Kyiv: UNICEF. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine> [in English].

9. Chekstere, O. Yu. (2025). Zhyttyestiykist' molodshykh shkolyariv pid chas viyny. [Resilience of primary school children during the war]. *Ukrayins'ka shkola v konteksti viyny: psykholohichni problemy : zb. materialiv II Vseukrayins'koyi n-p internet-konf (m. Kyiv, 5 travnya 2025)*. Kyiv, 142–150 [in Ukrainian].

10. Chekstere, O., & Prorok, N. (2024). Resilience of junior schoolchildren in the third year of war. *In Débats scientifiques et orientations prospectives VII Conference (Paris, September 20, 2024)*, 266–270. [in English].

Стаття надійшла до редакції / Received 13.10.2025

Прийнята до друку / Accepted 02.11.2025